

Mintys apie Lietuvos žydų kultūros tyrinėjimų serijos antrą knygą „Lietuvos žydų kultūros paveldas: kasdienybės pasaulis“

Sudarė A. Andrijauskas. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013. 576 p.

Lietuvos kultūros tyrimų instituto Komparatyvistinių kultūros studijų skyrius jau yra įrodęs, kad nėra eilinis mokslinių tyrimų centras, o pasirodęs akad. A. Andrijausko sudarytas serijoje „Lietuvos žydų kultūros tyrinėjimai“ antras solidžios apimties tomas LIETUVOS ŽYDŲ KULTŪROS PAVELDAS: KASDIENYBĖS PASAULIS, žinoma, nėra eilinis šio instituto leidinys. Jis tiesia labai svarbius mūsų visuomenei savitarpio pagarbos tiltus tarp daugelį šimtmečių greta gyvavusių lietuvių ir litvakų. Žydų tautos turtingas kultūrinis paveldas yra labai svarbus visam krikščioniškam Vakarų civilizacijos pasauliui, taip pat ir mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros tradicijai, kurioje litvakų vaidmuo įvairiems šalies ekonominio, kultūrinio ir religinio gyvenimo aspektams buvo labai svarbus. Nuo XIX a. antrosios pusės LDK kultūrinėje erdvėje ryškėja senosios Lietuvos bajoriškos kultūros įtakos menkėjimas ir jos įsiliejimas į lenkų kultūrą ir, priešingai, tautiškai orientuotos lietuvių ir litvakų kultūros pakilimas, kuris pagimdo daug naujų svarbių reiškinių abiejose šiose kultūros tradicijose. Mums, lietuviams, tai itin svarbu, kadangi savita litvakų kultūra visuomet buvo ir yra neatsiejama Lietuvos kultūros dalis. Litvakai visada labai aiškiai suvokė savo kultūros tradicijų skirtingumą, lyginant su Lenkijos žydų kultūros tradicijomis.

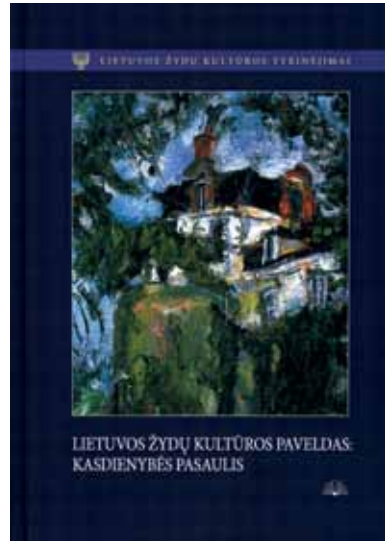
Aptariamo leidinio „Lietuvos žydų kultūros paveldas: kasdienybės pasaulis“ aktualu-

mą padvigubina ir susiklosčiusios dabartinės mūsų humanitarikos plėtojimo aplinkybės. Lietuvoje tarsi kartojasi pereito amžiaus paskutinio trečdalyje Vakarų šalių akademinio mokslo tragedija, kai viešojoje erdvėje užrėktas ir „akademizmu“ apšauktas tikras istorikų profesionalumas buvo priverstas susigūžti dar kai kur išlikusiose paskirų katedrų ar kitokių tyrimo centrų citadelėse. Ir vis dėlto Braudelis išlieka Braudeliu bei Huntingtonas Huntingtonu. Recenzuojama litvakų kultūros paveldui skirta knyga pasirodo tuo metu, kai triumfuojantis bulvarinis „mokslas“ apvainikuoja garbės daktaro Gedgaudo vaizduotės polėkius kartojančią žurnalistę ar šaltinių pateikiamą atsitiktinį *aisčių* etnonimą padaro moksliniu terminu, parodo, kad Lietuvoje mokslas dar nėra galutinai užrėktas.

Aptariama solidi 576 p. knyga susideda iš penkių skyrių, kuriuose įvairiais aspektais aptarinėjamos įvairios žydų ir litvakų kultūros savitumo, jų kasdienybės, paveldo, atspindžių regioninėje kultūroje, dailės, literatūros, amatų, litvakų idėjų ir kūrybos sklaidos pasaulyje problemos. Ši didžiulės apimties knyga, kurios turinys sugrupuotas į 33 studijas yra aiškiai per didelis objektas glaustai analizei, todėl man nelieka nieko kito, kaip iš daugybės šios knygos straipsnių pasirinkti aptarimui savo akademinų tyrimų specifikai artimiausius darbus, norint per juos atskleisti leidinio autorių minčių ir jų išraiškos esmę. Tai nulemia subjektyvų mano

keliamų probleminių klausimų formulavimą ir dar subjektyvesnes išvadas ar prielaidas, bet kitoks šios knygos idėjų lauko aptarimo kelias taip sutrauktai dirbant vargu ar įmanomas. Litvakai buvo (beje, tikiuosi, net išliks) Lietuvos visuomenės dalis ir, kas tarp kitko būdinga visoms Europos šalims, derino jų savastį su organiniais tos visuomenės ryšiais.

Istorijos mokslas iki šiol nėra visapusiškai parodęs, kiek tai buvo sudėtinga ir ką šis sudėtingumas lėmė. Kiek Halevy buvo prancūzas, Heine vokiečių, Levitanas rusas? Visi jie nenustojo būti žydais, tai išduoda jų pačių kūryba, bet ji atskleidžia ir tai, kiek daug jie davė tai šaliai, kurioje gyveno ar gimė. Žydai gyveno visoje Europoje, bet joje niekur neturėjo savo žemės. Vadinasi, turi pasakyti, kaip tokiomis sąlygomis Lietuvoje santykiavo vietinė ir žydų tapatybė. Gvildendamas šias aktualias problemas apsiribosiu savo analizėje tik dviem mano tyrinėjamų problemų laukui artimiausiais Naglio Kardelio ir Aivarо Stepukonio straipsniais, kurie yra parankiausi mano išgalėms ir užsibrėžimams. Pirmajame straipsnyje kalbama apie žydų ir graikų pasaulėjautos bei pasaulėvaizdžio skirtumus. Autorius labai taikliai nurodo: „Graikiškoji kultūra savo esme yra sekuliari (pasaulietiškoji – E. G.), o žydiškoji – sakrali. Tai labai svarbūs skiriamieji graikiškosios ir žydiškosios tapatybės bruožai. Kartu būtina pabrėžti, jog pati graikiškoji tapatybė savo prigimtimi yra veikiau kultūrinė nei siaurąja prasme tautinė ar juo labiau religinė, o žydiškoji tapatybė, be jokios abejonės, visų pirma yra akivaizdžiai tautinė ir tik paskui – religinė bei kultūrinė“. Iš to seka, kad sąvokų *pasaulėjauta* ir *pasaulėvaizdis* pirmasis sandas akcentuotinas graikų, o antrasis žydų kultūroje. Siekdami maksimalaus trumpumo, pažymėkime šitokio akcento schemą:

	Graikai	Žydai
Jausmas	Pasaulėjauta	Pasaulėjauta
Vaizdas	Pasaulėvaizdis	Pasaulėvaizdis

Aptarimui parinkti straipsniai priklauso mąstymo tradicijos savitumui pašvęstam skyriui. Tarp esminių žodžių randame *pasaulėjautą* ir *pasaulėvaizdį*, bet *tradicijos* čia nėra. Užtat yra *etnocentrizmas*. Ir tuomet dar kartą paskaitykime cituotą jo tekstą, kur pažymimas žydiškosios tapatybės tautiškumas. O štai vėlyvi Ašuro bareljefai, vaizduojantys būdingą jonėnų ginkluotę turinčius karo samdinius, paliudija, kad jau Heziodo epochos helenai buvo atviri juos supančiam pasauliui, kurį jų palikuoniai persų karų metu galutinai įvardijo kaip barbarus. Pasinaudosiu autoriniu tekstu, atskleidžiančiu pasauliui atsivėrusią Heladą kaip hegemoną: „Graikiškoji laikysena gimdo Vakarų civilizacijos etosui būdingą asmeninės iniciatyvos, teorinio, praktinio ir kūrybinio veržlumo svarbos akcentavimą, lemia aktyvaus, ekspansyvaus, o neretai net grobuoniško santykio su gamta susiformavimą. Būtent graikiškasis veržlumas siekia varžytis, konkuruoti

visose žmogaus veiklos sferose, pati agonistinė graikų kultūros dvasia netiesiogiai lėmė ir Vakarams būdingos individualistinės, o vėliau – ir su pastarąja susijusios kapitalistinės dvasios, paremtos asmens laisvės bei iniciatyvos ir veržlių individų konkurencijos principais, įsiviešpatavimą Vakarų žmogaus sąmonėje“ (kaip čia galima neprisiminti Maxo Weberio *protestantizmo dvasios?* – E. G.).

Dar kartą pažymėję, kad žydiškoji tapatybė visų pirma yra tautinė, imkimės Stepukonio straipsnio citatos: „...iki pat Šaltojo karo pabaigos bent Vakaruose tebebuvo daroma prielaida, jog pagrindiniai veikėjai, sprendžiantys globalius klausimus, yra tautinės valstybės. Anot Huntingtono, toks skirstymas ir tokia prielaida šiandien nebeatitinka tikrovės. Dabartiniame pasaulyje daug prasmingiau šalis rūšiuoti pagal jų kultūrą arba civilizaciją, kadangi būtent tokie skirtumai daug tiksliau paaiškina gausybę konfliktų, kurie drasko nūdienos pasaulį“. Stepukonio teiginiai paremia tautiškumo vaidmens akcentą ir yra vertingi civilizacijų problematikos diskursu, nors pastaruoju požiūriu vertinčiau atsargiau jo rodomą Huntingtonui entuziazmą. Žinoma, tai jau ne Stepukonio, o Huntingtono problema. Jokių būdu neneigdamas pastarojo autoriteto, vis dėlto turėčiau pažymėti, kad Naujojo pasaulio istoriosofas šiek tiek paviršutiniškai vertina medievistiką, ir tautų struktūrizacijos problematiką traktuoja supaprastindamas. Ir Europos žydai (bent iš dalies, pasakyčiau, aškenaziai), ir lietuviai yra Vakarų civilizacijos tautos, bet žydai tokiais tapo dar tada, kai lietuvių tautos apskritai nebuvo ir (galima tai pasakyti) ne kas nors kitas, o pats Stepukonis tai labai įtikinamai parodo.

Ne visą laiką, bet ilgą laikotarpį lietuviai ir žydai buvo Vakarų civilizacijos parijais.

Bent jau tokiais jie prie jos pritapo. Bent jau lietuviams tai buvo sumokėta kaina už savo tapatybės išsaugojimą. Kur kas ilgesnėje žydų egzistavimo istorijoje reikia pažymėti, kad viduramžių Europa atsirado, kaip krikščioniškasis civilizacijos darinys, tačiau kas gali paneigti žydiškąsias krikščionybės ištakas? Kardelis ir Stepukonis aukštu lygiu tai aptaria, bet nesiryžtu į tai plėstis savo pasisakyme. Te pažymėsiu, kad knygoje vyraujantis istorinės kasdienybės akcentas pakelia ją į jau Lietuvą pasiekusį naujausių akademinių tyrimų lygį.

Užbaigdamas savo apmąstymus dar kelis žodžius joje norėčiau pašvęsti žydų tautos kultūros dovanotoms krikščionėjančiai Lietuvai vertybėms. Tautinėje Lietuvos kronikoje legendinis Palemonas atvyko į Lietuvą vandens keliu, o jo „dinastija“ priskaičiuoja 21 (7x3) kunigaikštį. Tai **bibliniai motyvai** (*Mozė* reiškia „iš vandens ištrauktąjį“, o nuo Sauliaus iki Saliamono sūnaus Roboamo valdė 21 žydų karalius), o šie skaičiai galbūt paimti ne iš Biblijos, o iš Flavijaus Juozapo „Žydų karo“, kurio egzempliorius minimas Alberto Goštauto turėtų knygų sąrašė. Šiomet sukanka 500 metų, kai minimasis Goštautas buvo paskirtas Polocko vaivada ir prasidėjo sėkmingas jo karjeros tarpsnis, davęs tokias vertybes kaip abi Lietuvos kronikos redakcijos ir I Lietuvos Statutą. Norėčiau priminti, kad ši svarbi akad. A. Andrijausko parengta knyga „Lietuvos žydų kultūros paveldas: kasdienybės pasaulis“ pasirodo šio labai svarbaus litvakams ir lietuviams jubiliejaus metais.

Šis akad. Edvardo Gudavičiaus pasisakymas parengtas ir pirmą kartą perskaitytas knygos *Lietuvos žydų kultūros paveldas: kasdienybės pasaulis* pristatyme 2014 m. vasario 21 d. Vilniaus knygų mugėje

RECENZAVO EDVARDAS GUDAVIČIUS